

Una vegada desaparegudes les 3CV i amb una composició social de pensament cada cop més anarquista, la Federació de Societats Obreres de Resistència de Manresa i Comarca continuarà, com a mínim, fins al 1912.⁶

L'aparent derrota de la classe obrera el 1890 suposarà, però, a curt i mitjà termini, un gran èxit. A partir d'aquesta vaga, la patronal manresana, de més o menys bon grat, acceptarà la interlocució obrera i a principi de segle començaran a aparèixer els primers convenis locals que regularan els sous i les condicions de treball de cada sector.

LA RESTAURACIÓ DE LA SEU EN TEMPS DE LES BASES DE MANRESA

JOSEP GALOBART SOLER
Centre d'Estudis del Bages

Un fet que es va esdevenir a la Manresa de l'època de les Bases va ser la restauració i embelliment de la Seu, el monument artístic i religiós més emblemàtic de la ciutat. Abans d'aquestes obres de millora profunda endegades sobretot a partir de 1882, la basílica presentava un aspecte lamentable des de l'òptica artística que era conseqüència de la seva immillorable posició defensiva en els diversos conflictes bèl·lics que havien afectat la ciutat des de principis de segle. A més, l'absència de set arcs boterells, que mai no s'havien acabat de construir i que haurien servit per assegurar l'estabilitat de la nau central, feia perillar seriosament la solidesa del temple. La coincidència entre la restauració de la Seu i les Bases de Manresa, encara que pugui semblar casual, no ho va ser en absolut. D'una banda, l'absència de violència oberta, la relativa pau política i social i el consegüent progrés econòmic que va portar la Restauració borbònica van afavorir que la basílica perdés el seu interès militar com a punt de defensa de la façana sud de la ciutat. De l'altra, la presa de consciència nacional catalana, iniciada amb la Renaixença i continuada amb la incipient articulació política obertament catalanista que es pot dir que va culminar amb el document de les Bases, explica l'impuls per restaurar un monument gòtic de primer ordre. Relacionat amb aquest últim aspecte, tampoc no és casualitat que les reformes per embellir la Seu es duguessin a terme sota l'episcopat d'un prelat marcadament catalanista com va ser Josep Morgades i Gili i continuades per Josep Torras i Bages. A més, el triomf de l'esperit liberal i burgès, que havia maldat per imposar-se a l'Estat espanyol des de principi de segle, va afavorir l'ambient intel·lectual en què van aparèixer les primeres monografies científiques

6. El 1912 apareix aquesta societat com a tal en la signatura d'un conveni amb la patronal (ACBA, lligall «Associacions»).

centrades en el temple. Així mateix, l'aparició recent de la fotografia i la nova moda benestant de conèixer món a través d'àlbums de vistes fotogràfiques van suposar el pas per la capital del Bages dels primers fotògrafs professionals. Així doncs, la informació que ens proporcionen totes aquestes fons ens permet conèixer amb detall, fins i tot gràfic, una restauració que d'una altra manera probablement ens seria més desconeguda.

L'ASPECTE DE LA SEU A MITJAN SEGLE XIX

Superada la Guerra del Francès, la història de l'Estat espanyol fins a l'any 1876 va estar marcada per continus conflictes armats interns: el Trienni Liberal, la Guerra dels Malcontents i les tres guerres carlines. Manresa no va quedar pas al marge de la violència, oimés si tenim en compte que sovint va ser zona de frontera entre liberals i partidaris de l'Antic Règim. Així, i com una conseqüència directa de la seva posició privilegiada, la Seu es va fortificar com a punt defensiu de la façana sud de la ciutat en totes aquestes conteses. Encara que en la recerca que s'ha fet per escriure el present article no hem trobat notícies directes sobre la fortificació del temple, sí que en tenim prou informacions indirectes. A tall d'exemple, i sense voluntat d'exhaustivitat, en presentem algunes:

— El 18 de maig de 1822, l'Ajuntament acorda demanar a les autoritats dels diversos pobles del partit de Manresa que s'apoderin de les claus dels campanars. Quatre dies més tard, el consistori decideix facilitar les claus del cloquer de la Seu per tal que es puguin tocar els diversos avisos d'ofici litúrgic sempre que el toc estigui supervisat per algú de confiança del comandant militar. L'apropiació militar de la torre tenia per objectiu la vigilància del territori i avisar del perill a la població amb el toc de campanes.

— En els acords municipals de juny d'aquell mateix any hi consten les reunions mantingudes amb el capità Ramon Galí i el coronel Lorenzo Cerezo per aixecar un plànol i preveure les obres de fortificació que caldrà fer a la ciutat, que després de la preceptiva vista s'estimen en uns 3.758 rals «por el cerco de la ciudad y otro tanto por la línea exterior». Les obres es van començar d'urgència el dia 2 de juliol pels paletes Francesc Muntada i Josep Comellas. També consta que en aquest informe els militars requerien aixecar una paret espitllera prop de la Seu.

— Al llibre de resolucions de la comunitat de beneficiats de la Seu del dia 28 de novembre de 1835 hi consta la donació obligatòria per part de la comunitat de setanta-cinc duros per a la fortificació dels partidaris de la reina regent.

— Dins el marc de la primera carlinada, des d'almenys mitjan any 1836, el campanar de la Seu tornava a tenir «vigías de día y noche».

— Durant la Tercera Guerra Carlina, el parc de la Seu va tenir encara un paper defensiu important:

En la explanada de la catedral se establecieron tres baterías: la una armada con un cañón rayado de 12 centímetros, que batía el peligroso barrio de las Escodinas; otra con un cañón de 10 centímetros liso que flanqueaba el frente de Mosén Bosch, que es la parte más débil del recinto, y otra hacia el oeste de la catedral con tres cañoneras y dos cañones rayados de montaña, que dominaban el barrio bajo del río y barrían la vertiente de los montes de Santa Catalina y estación del ferro-carril.

Així doncs, l'aspecte que presentava la Seu de mitjan segle XIX responia a les obres de caire militar que s'hi havien dut a terme des de principi de segle. La basílica tenia totes les obertures tapiades amb totxos i sense vitralls; tots els terrats de les naus laterals estaven coberts per teulades i tancats per murs que feien la funció de tronera; el campanar, aparedat totalment pel cantó sud i en tot el perímetre de la barana superior, servia de talaia privilegiada per observar possibles moviments enemics, i l'estabilitat de la nau central estava

Detall de la façana sud de la Seu treta d'una fotografia feta pel gal·lès Charles Clifford pels volts del 5 d'octubre de 1860. Com a fotògraf de la reina Isabel II, Clifford formava part del seguici reial que va visitar fugaçment Manresa dins el marc del viatge regi per Catalunya, Aragó i Balears. Més enllà de ser una de les quatre fotografies conegudes més antigues de la ciutat, de l'aspecte del temple en destaca l'absència de cap vitrall (fins i tot l'òcul de sobre el Portal de Sant Antoni està tapiat), la manca d'alguns contraforts, l'existència de teulades sobre les naus laterals que, a més, estan tapiades i amb una obertura amb funció de tronera, així com les obertures sud del campanar i del cargol de Sant Pere, també tapiades. L'aspecte de la Seu en aquell moment responia a la fortificació de caràcter defensiu que havia patit el temple en els diversos episodis bèl·lics que Manresa havia sofert des de principis del segle XIX. A més, també s'aprecia clarament l'absència de tres arcs boterells a la zona de la nau i d'un a la zona de l'absis. La manca d'aquests elements estructurals, que mai no s'havien acabat de construir, feia perillar seriosament l'estabilitat de la nau central. © Victoria and Albert Museum, Londres.

Fragment d'una fotografia atribuïda al també gal·lès Robert Peters Napper, feta molt probablement a mitjan juliol de 1863. Napper treballava per a l'editor de postals anglès Francis Frith. El seu pas per Manresa demostra l'interès artístic que ja a mitjan segle XIX despertava la Seu de Manresa. A diferència de la imatge de Clifford, noteu que tots els murs de tancament espitllers de les teulades de les naus laterals ja han estat eliminats, excepte els de l'absis. Aquests murs van començar a ser retirats a partir del 23 de maig de 1862. © Victoria and Albert Museum, Londres.

Fotografia d'autor i data desconeguts, que va pertànyer al jesuïta manresà Ignasi Puig i Simon, en què es veu la part nord de la Seu. Malgrat les poques dades que en sabem, sí que es pot assegurar que la imatge és posterior a 1882 i anterior a 1891. La presència del vitralls de l'absis i l'absència de les teulades de les naus laterals permeten assegurar que és posterior a 1882, mentre que l'absència de tres arcs boterells la fan forçosament anterior a 1891.

en permanent entredit per la manca d'alguns arcs boterells que mai no s'havien arribat a construir. Aquesta imatge dantesca del temple la podem constatar fefaentment per dues vies. La primera és a través de les diverses i abundants descripcions escrites, entre les quals destaquen les dels anglesos Richard Ford i sir George Edmund Street, que van visitar Manresa l'any 1835 i els anys 1861 i 1862, respectivament. La segona via, que és la que mostra amb major eloqüència l'estat de la Seu, és mitjançant les imatges preses pels fotògrafs Charles Clifford, Benet Cabanes i Prunés i Robert Peters Napper els anys 1860, 1862-1863 i 1863. Cal ressenyar que, malgrat que les tres fotografies siguin molt semblants, hi ha una diferència substancial en la de Napper, la més moderna. El 23 de maig de 1862 havien començat les obres per revertir la fortificació de la Seu, i entre aquestes actuacions molt probablement hi havia l'eliminació dels murs que feien de tronera obrats sobre totes les naus laterals del temple. Així, mentre que les troneres encara són presents en les fotos de Clifford i Cabanes, unes quantes ja han estat desmuntades en la imatge de Napper.

LA RESTAURACIÓ DE LA SEU

Acabada la Tercera Guerra Carlina l'any 1876, a Catalunya s'inicià un període de prosperitat econòmica conegut amb el nom de «la febre d'or», del qual els industrials manresans no en van pas quedar al marge. Aquest enriquiment de la burgesia de la ciutat, inclinada a una certa munificència, va quedar reblat amb l'accés, al capdavant del bisbat de Vic, del vilafranquí Josep Morgades i Gili el 16 de juliol de 1882. Per la Festa Major d'aquell mateix any, el bisbe va obrir amb una donació la col·lecta que havia d'impulsar la construcció dels set vitralls de l'absis de la Seu. Tanmateix, abans de col·locar-los, primer calia eliminar les teulades que, obrades l'any 1715 per evitar les humitats a les naus laterals, tapaven parcialment les vidrieres. Encara que per ser estrictes cal dir que el 25 de gener de 1879 ja s'havien començat a instal·lar vitralls en algunes capelles laterals, des de 1882 i fins a 1897 es van col·locar tots els del temple, inclosa la rosassa, que havia quedat destruïda per un incendi el 6 de setembre de 1714. En aquest últim cas, hom va seguir el projecte de l'arquitecte de Sant Vicenç de Castellet Bernat Pejoan i Sanmartí. El disseny de tots els vitralls, inclosa la rosassa, va recaure en el pintor manresà Francesc Morell i Cornet, excepte els de dues capelles laterals, que van ser pensats pel polifacètic artista Apelles Mestres i Oñós a principis del segle xx. En tots els casos, l'execució es va encarregar al prestigiós taller de vitrallers barceloní d'Eudald Ramon Nonat Amigó i fills. Tanmateix, cal indicar que per consell de l'arquitecte Josep Artigas i Ramoneda no es van instal·lar les vi-

drieres de l'última tramada de la nau central. La raó és que Artigas creia que substituir els murs que tapaven els finestrals per un vitrall posaria en perill l'estabilitat de l'última volta del temple, que ja s'havia esfondrat completament una nit de principis de maig de 1734 i que havia estat reconstruïda a partir de 1738. Cal destacar que encara avui en dia aquests dos finestrals continuen sense envitrallar.

Íntimament relacionada amb els problemes estructurals que tenia la Seu de Manresa, l'any 1891 es duagué a terme la segona actuació d'importància sobre el temple: la construcció dels set arcs boterells que hi mancaven. La debilitat estructural de la Seu, que va culminar amb el citat esfondrament de 1734, tenia l'origen en el fet que les dues últimes tramades de la nau, a diferència de la resta del temple (que es fonamenta sobre la roca mare o sobre els fonaments de la primitiva església romànica de la part nord), s'havien construït sobre terreny reblert amb grava i materials poc consistents. Si a aquest fet hi sumem la manca de set arcs boterells, encarregats d'apuntalar la volta de la nau central, «tècnicament aquests trams tindrien d'haver-se ensorrat, un cop retirades les cimbres de l'obra. Més, aquí ve el miracle de l'estructura gòtica, sotsmesa en la nostra Seu a una extrema prova d'elasticitat». Així doncs, i gràcies al periòdic *Setmanari Català*, sabem que per intentar revertir les mancances estructurals de la basílica, i gràcies a la donació de 2.000 duros per part del manresà Jaume Tañà i Freixa, canonge de Lleida, a principi d'abril de 1891 ja s'estaven construint els tres arcbotants amb les respectives gàrgoles i florons de la part sud de la Seu. Per la mateixa font, coneixem que a finals d'aquell mes, es treballava en l'arc boterell que mancava a l'absis i en l'immediatament anterior al campanar, i els dos últims, situats entre el cloquer i la façana principal, van començar a obrar-se a principis de juliol i encara s'hi treballava a principis d'octubre d'aquell mateix any. Però a més de construir-se els boterells, també es van col·locar tirants metàl·lics a les últimes capelles laterals del temple i es va accedir als fonaments dels dos últims parells de columnes a través de les tombes, tot formigonant-los i omplint-los de grava compactada per tal de millorar-ne la robustesa.

El resultat de totes aquestes actuacions va ser doble. D'una banda, des del punt de vista estètic i artístic, la Seu lluïa per primer cop tots els arcs boterells que molt probablement Berenguer de Montagut havia previst en el projecte original del segle xiv. De l'altra, l'estabilitat de la Seu va millorar, encara que no va ser pas el remei definitiu. Malgrat o per causa de les obres de la façana neogòtica, impulsades sota l'episcopat de Torras i Bages i dutes a terme entre 1915 i 1921 i closes del tot entre 1933 i 1934, a finals de 1998 van reaparèixer esquerdes importants a l'última volta de la nau central. L'any 2004, tots els contraforts de la part

sud i dos de la part nord van ser perforats, injectats amb ciment i tensats amb cilindres d'acer fins a una profunditat d'almenys 11,35 metres per sota del nivell del terreny. Cal esperar doncs, que la solució adoptada a principi del segle XXI sigui la definitiva.

Per acabar, cal apuntar que la restauració de la Seu en temps de les Bases de Manresa també va incloure l'interior del temple. Aquesta reforma va coincidir amb un profund canvi de gust estètic que rebutjava frontalment el Barroc i enaltia l'estil gòtic. Així, i novament gràcies al *Setmanari Català*, sabem que a finals de 1878 es retiren els ornaments barrocs de la barana metàl·lica del presbiteri, que un any més tard es col·loca el cancell neogòtic al portal de Santa Maria i que en poc temps se substitueixen sis retaules barrocs per sengles d'estil neogòtic. A més, l'agost de 1877 s'havien col·locat els domassos que cobrien les sis columnes de la girola i que es veuen en totes les fotografies de l'interior de la Seu anteriors a la Guerra Civil espanyola. La Festa Major de 1891 va ser especialment reeixida, ja que es va inaugurar oficialment la restauració feta per Francesc Morell i Cornet de les pintures del cor que a mitjan segle XV havia pintat Alonso de Baena i del nou cancell de fusta, dissenyat per l'escultor Llorenç Llimona i executat pel fuster Joan Puig, que havia d'acollir un nou orgue. A més de tot allò indicat, en aquesta època també es construeixen dues troncs, púlpits, llums de ferro tipus aranya, etc. Així doncs, els assistents a la primera assemblea de la Unió Catalanista que van ser a Manresa els dies 25, 26 i 27 de març de 1892 van poder veure la basílica de la Seu recentment restaurada i lluint un aspecte, tant interior com exterior, que no havia tingut en tot el segle.

LA QÜESTIÓ ESCOLAR A FINAL DEL SEGLE XIX

AGNÈS TORRAS I CASAS
Universitat Autònoma de Barcelona

S'estén en aquesta època un moviment social i polític que augmenta l'atenció dels governs per l'ensenyament, quan un 60 % de la població era analfabeta. Es concreta en tres eixos: *a)* dotar de més instrucció i cultura la classe treballadora de la indústria i els serveis; *b)* l'obligació de l'Estat de mantenir un període de la infància destinat a l'escolarització, de sis a dotze anys, i *c)* la continuïtat dels ajuntaments per proveir d'institucions escolars per a la primera ensenyança i, en el cas de Manresa, també per a la segona.

L'Església catòlica manté la voluntat de recatolitzar el país i orienta molts dels seus ordes i les seves congregacions religioses cap a la formació de la infància de les classes benestants i també dels nois i noies treballadors de dia i alumnes de nit o de diumenge. Algunes con-

gregacions, com la Companyia de Maria, són proposades pels hisendats locals a l'Ajuntament per a establir els seus convents col·legis a l'antic convent dels mínims de Sant Francesc, propietat municipal des de la desamortització. També es construeixen orfenats col·legis, com el de Casa Caritat, sota el mecenatge del manresà Francesc Cots i Argullol, que dirigiran les germanes carmelites vedrunes.

Els nois i noies que vivien en ciutats grans com Manresa tenien més oportunitats d'anar a l'escola que els de les zones rurals, on les escoles eren gairebé inexistents, malgrat la Llei Moyano (1857), que només complien les famílies que podien prescindir del treball dels fills, els quals podien arribar a la segona ensenyança o batxillerat.

COL·LEGIS DE NOIES I COL·LEGIS DE NOIS

Manresa, per la seva situació al centre de Catalunya, era la capital del Bages. Al cens de 1860, en concentra el 30 % de la població (60.000 habitants), mentre que les comarques veïnes (Anoia, Segarra, Berguedà i Osona) perden població. El creixement demogràfic regular, per la diversificació de la indústria, juntament amb la urbanització de nous barris com el Poble Nou i la construcció dels eixos de comunicació com la carretera de Vic cap al nord, la de Cardona i Solsona cap a l'oest i el nord-oest, així com l'existència del ferrocarril Barcelona-Lleida (1859) reforcen la comunicació cap a les comarques de l'oest, mentre que l'eix ferroviari del Llobregat (1884) millora les relacions amb el Berguedà. Aquesta situació configurarà, segons Vilà Valentí, la terciarització de Manresa i, per la seva àrea d'influència, la ciutat veurà augmentats els serveis sanitaris, jurídics i, sobretot, els educatius.

Els grans col·legis religiosos escolaritzaven noies de les comarques veïnes. Hi havia nenes internes i externes de la ciutat de Manresa i dels pobles més propers que cursaven primera ensenyança i algunes seguien fent comerç i classes d'*adorno*.

El Col·legi de Sant Francesc, situat al carrer Campanes i sobre el riu Cardener, fou fundat el 1851 per la Companyia de Maria o Mares de l'Ensenyança. La seva fundadora, Joana de Lestonnac, va estructurar els centres com la versió femenina de la Companyia de Jesús. Cap al 1900, setanta-quatre monges s'ocupaven de la formació de vuit-centes noies. Desconeixem si hi eren comptades les treballadores de les fàbriques i les minyones de les famílies benestants que assistien a l'escola dominical.

Segons el seu «Reglamento del Colegio para señoritas», les noies estudiaven coneixements literaris, lectura, escriptura en diferents tipus de lletra, aritmètica pel sistema decimal, gramàtica castellana, urbanitat, francès, música i dibuix, i feien classes de labors; les noies